

Zawarcie małżeństwa pod wpływem groźby. Część 2. Przesłanki groźby prawnie doniosłej jako wady oświadczenia osoby zawierającej małżeństwo

---

Marriage Under the Unlawful Threat. Part 2. Statutory Conditions of a Threat as a Defect in a Declaration of a Person Entering into the Marriage

The author focuses on the issue regulated in art. 15¹ § 1 pkt 3 of the Family and Guardianship Code, according to which a marriage may be annulled if the declaration on entering into the marriage or the declaration provided for in art. 1 § 2 of the Family and Guardianship Code was made under an unlawful threat from the other or a third party if it follows from the circumstances that the person making the declaration could have feared that he or another person was in serious personal danger. In part 2 of the paper, regarding views presented by the judiciary and the legal scholars, the author discusses statutory conditions of a threat as a defect in a declaration of a person entering into the marriage; she also criticizes some widely accepted conclusions and formulates proposal for the future.

Anita Lutkiewicz-Rucińska

*doktor nauk prawnych
Akademia Pomorska w Słupsku*

ORCID – 0000-0003-1530-1511

e-mail: anita.lutkiewicz-rucinska@
apsl.edu.pl

Słowa kluczowe:

zawarcie małżeństwa, wada oświadczenia
woli, bezprawna groźba, poważne
niebezpieczeństwo

Key words:

entering into marriage, defect
in a declaration of intent, unlawful threat,
serious danger

<https://doi.org/10.36128/priv.vi39.380>

1. Uwagi wstępne – katalog prze- słanek groźby prawnie doniosłej przewidzianych w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o.

Przesłanki groźby prawnie doniosłej przewidziane w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. mogą być katalogowane w rozmaity sposób¹. Opierając się jak najwierniej na treści

-
- 1 Zob. cechy groźby stanowiącej podstawę unieważnienia małżeństwa wymieniane np. przez Tadeusza Smyczyńskiego, „Zawarcie i unieważnienie małżeństwa”, [w:] Tadeusz Smyczyński, Marek Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze* (Warszawa: C. H. Beck, 2020), 69 oraz Janusza Gajdę, „Unieważnienie małżeństwa”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. XI, *Prawo*

powyższego przepisu można stwierdzić, że do przesłanek groźby prawnie doniosłej ustawodawca zalicza to, aby groźba miała określoną siłę sprawczą, tj. aby oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. zostało złożone pod jej wpływem. Złożenie oświadczenia jest więc skutkiem obawy doznawanej przez nupturienta, przy czym groźba ma być bezprawna oraz ma nieść w sobie zapowiedź takiego zła, aby z okoliczności wynikało, że mogła wywołać u nupturienta obawę, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste. Jest natomiast bez znaczenia, czy groźba pochodzi od drugiego nupturienta czy osoby trzeciej.

Wyróżnionym wyżej przesłankom groźby prawnie doniosłej zostaną poświęcone dalsze rozważania.

2. Siła sprawcza groźby: złożenie pod wpływem groźby oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenia przewidzianego w art. 1 § 2 k.r.o.

W art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. ustawodawca wymaga, aby oświadczenie nupturienta zostało złożone „pod wpływem” groźby. O złożeniu oświadczenia pod wpływem groźby można mówić niewątpliwie wtedy, gdy wzbudziła ona w jej adresacie obawę i to na tyle silną, że postanowił jej ulec i złożyć żądane oświadczenie². Groźba wywołała więc skutek w postaci stanu obawy, ten zaś stał się przyczyną kolejnego skutku, którym było złożenie przez

rodzinne i opiekuńcze, red. Tadeusz Smoczyński (Warszawa: C. H. Beck, 2014), 188-189.

- 2 W nauce mówi się o stanie obawy jako przyczynie złożenia oświadczenia woli przez zagrożonego – zob. w szczeg.: Biruta Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady oświadczenia woli* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973), 160; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. Paweł Księżak, Małgorzata Pyziak-Szafnicka (Warszawa: Wolters Kluwer, 2014), 1026; Adam Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2012), 570; Maciej Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1- 449¹*, red. Maciej Gutowski (Warszawa: C. H. Beck, 2018), 876; zob. też wyrok SN z dnia 2 marca 2012 r., I PK 109/11, OSNP 2013, nr 3-4, poz. 27. Zgodnie ze słownikowym znaczeniem, „obawa” to „stan niepokoju, lęku, niepewności co do mających nastąpić wydarzeń, przewidywanie kłopotliwych skutków i następstw czegoś, strach” - *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, t. I (Warszawa: Wilga, 1999), 627; podobnie *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. II (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978), 405.

nupturienta żądanego oświadczenia³. Między poszczególnymi elementami powyższej, dostrzeganej w nauce sekwencji, na którą składa się: groźba – stan obawy – złożenie oświadczenia, występuje związek przyczynowy⁴, przy czym część przedstawicieli literatury ogranicza się do wskazania na związek przyczynowy między groźbą a złożeniem oświadczenia⁵. Należy nadmienić, że charakter powyższego związku przyczynowego jest sporny. Przyłączam się do stanowiska, że nie jest to adekwatny związek przyczynowy⁶; ustawodawca

- 3 Zob. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 159-160; eadem, Komentarz do art. 87 k.c., 1026; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 876.
- 4 Zob. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 159-160; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1026; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 876; zob. też Włodzimierz Bendza, „Przesłanki normatywne groźby jako wady oświadczenia woli z art. 87 k.c.” *Rejent*, nr 7 (2019): 28-29; Radosław Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Warszawa: C. H. Beck, 2019), 241.
- 5 Tak Witold Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński (Warszawa: Lexis Nexis, 2014), 169; Gajda, „Unieważnienie”, 189; Anna Stawarska-Rippel, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 14, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Mariusz Frasz, Magdalena Habdas (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021, LEX); tak też na gruncie art. 87 k.c. Stefan Grzybowski, „Czynności prawne. Oświadczenie woli. Wadliwość czynności”, [w:] *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, red. Stefan Grzybowski (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974), 589; Zbigniew Radwański, „Wady oświadczenia woli”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. II, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Zbigniew Radwański (Warszawa: C. H. Beck, 2008), 425; Stanisław Rudnicki (aktualizacja Roman Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część Ogólna*, red. Jacek Gudowski (Warszawa: Lexis Nexis, 2014), 699, 702; Aleksandra Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna (art. 1-125)*, red. Mariusz Frasz, Magdalena Habdas (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 827; Bendza, „Przesłanki”, 28-29. Z kolei Adam Jedliński pisze o związku przyczynowym między stanem obawy a złożeniem oświadczenia woli – Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 570.
- 6 Takie stanowisko na gruncie art. 87 k.c. prezentują: Radwański, „Wady”, 425; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 241; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 876; Roman Trzaskowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, cz. 2 (art. 56-125), red. Jacek Gudowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021),

nie wymaga, aby złożenie oświadczenia przez nupturienta było normalnym następstwem określonej groźby, wymaga jedynie, aby było jej następstwem.

Skoro zgodnie z wolą ustawodawcy oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. ma być złożone pod wpływem groźby, to należy zgodzić się z wypowiedzianym w nauce poglądem, że nie może powołać się na groźbę ten, kto złożyłby dane oświadczenie woli także wówczas, gdyby groźba nie miała miejsca⁷. Jeżeli więc np. członkowie rodziny kobiety spodziewającej się dziecka zagrozili mężczyźnie będącemu jego ojcem pobiciem, o ile się z nią nie ożeni, jednak mężczyzna ten złożył oświadczenie o wstąpieniu z nią w związek małżeński nie dlatego, że obawiał się realizacji groźby, ale dlatego, że odpowiadało to jego woli, to nie może następnie powoływać się na groźbę i żądać unieważnienia małżeństwa.

Warto też zwrócić uwagę na dostrzeganą w literaturze na gruncie art. 87 k.c. okoliczność, że ustawodawca, określając przesłanki groźby

682. Stanowisko to można przypisać także tym autorom, którzy mówiąc o związku przyczynowym w kontekście art. 87 k.c. lub art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. nie dookreślają go jako adekwatnego lub normalnego – tak np. Grzybowski, „Czynności prawne”, 589; Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 159-160; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1026; Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 169; Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 827; Smyczyński, „Zawarcie”, 69; Bendza, „Przesłanki”, 28-29. Natomiast na „normalny związek przyczynowy” między groźbą a złożeniem oświadczenia woli określonej treści wskazał na gruncie art. 87 k.c. SN w wyrokach: z dnia 26 września 2001 r., I PKN 658/00, LEX nr 1214933; z dnia 19 marca 2002 r., I CKN 1134/99, OSNC 2003, nr 3, poz. 36, z glosą Pawła Graneckiego, *Monitor Prawniczy*, nr 10 (2006): 556-559; z dnia 4 marca 2004 r., I PK 435/03, Legalis nr 64708 oraz z dnia 22 czerwca 2012 r., I BP 9/11, LEX nr 1232515. Taki sam punkt widzenia prezentuje S. Rudnicki (aktualizacja R. Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 699 oraz na gruncie art. 15¹ k.r.o. Krystyna Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (Warszawa: C. H. Beck, 2020, Legalis), „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza II.E.1, a także A. Stawarska-Rippel, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 14. Podobne stanowisko zajmuje Paweł Granecki – zob. rozważania Graneckiego o związku przyczynowym między groźbą a hipotetycznym stanem obawy oraz o adekwatnym związku przyczynowym między hipotetycznym stanem obawy a złożeniem oświadczenia woli o danej treści – Paweł Granecki, „Glosa do wyroku SN z dnia 19 marca 2002 r., I CKN 1134/99” *Monitor Prawniczy*, nr 10 (2006): 556.

7 Zob. Granecki, „Glosa”, 556-557; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 241.

prawnie doniosłej, mówi nie o istnieniu stanu obawy po stronie zagrożonego, lecz o wynikającej z okoliczności możliwości wystąpienia tego stanu. W konsekwencji wskazuje się niekiedy, że w zakresie przesłanek groźby prawnie doniosłej istotne jest nie to, czy zagrożony się obawiał, ale czy w świetle okoliczności mógł się obawiać⁸. Można też spotkać dalej idący pogląd, zgodnie z którym powołany przepis „nie wymaga, aby stan obawy faktycznie powstał, lecz by w świetle okoliczności sprawy było to możliwe”⁹, przez co ustawodawca zapewnia znacznie szerszą ochronę prawną¹⁰. Jak jednak była już o tym mowa, oświadczenie złożone pod wpływem groźby to oświadczenie będące skutkiem obawy, wywołanej groźbą. Nadto, art. 88 § 2 k.c. operuje sformułowaniem „stan obawy”, a w art. 15¹ § 3 k.r.o. mowa jest o „obawie wywołanej groźbą”. Mając na uwadze omawiane przepisy mogłoby się więc wydawać, że ustawodawca popadł w sprzeczność: z jego woli wynika, że rzeczywisty stan obawy powinien wystąpić (bo oświadczenie ma być złożone pod wpływem groźby), a jednocześnie poprzestaje on na mniej wymagającej wobec adresata groźby przesłance możliwości wystąpienia stanu obawy¹¹. Sprzeczność ta jest jednak pozorna; za Zbigniewem Radwańskim przyjąć bowiem można, że na gruncie art. 87 k.c. (a także art. 15¹ k.r.o.) sędzia nie musi badać przeżyć psychicznych zagrożonego, lecz wystarczające jest stwierdzenie przez niego w świetle konkretnych okoliczności samej tylko możliwości obawy, co stanowi ułatwienie dowodowe¹². Jest oczywiste, że

-
- 8 Tak Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 701; zob. też Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031 oraz rozważania Graneckiego, który wskazuje na potencjalną możliwość stanu obawy oraz hipotetyczną obawę – Granecki, „Glosa”, 556.
- 9 Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 829.
- 10 Ibidem.
- 11 Zob. w tym kontekście nie całkiem jasne stanowisko SA w Szczecinie zawarte w wyroku z 17 sierpnia 2016 r., I ACa 396/16, LEX nr 2137067, w którym sąd ten stwierdził m.in., że „przesłanką zaistnienia groźby, jako wady oświadczenia woli jest konieczność wzbudzenia przez nią w osobie zagrożonej obawy, że jej lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe i obawa ta musi wynikać z okoliczności, przy czym wystarczająca jest sama tylko możliwość zaistnienia takiej obawy i nie jest konieczne rzeczywiste wystąpienie tej obawy”; tak samo SA w Gdańsku w wyroku z 18 stycznia 2017 r., I ACa 573/16, LEX nr 2279469.
- 12 Radwański, „Wady”, 425. W tym kierunku wypowiedział się też S. Grzybowski, który odnosząc się do omawianej problematyki wskazał, że „Ustalenie związku przyczynowego między groźbą a złożeniem

osobie powołującej się na złożenie danego oświadczenia pod wpływem groźby, w tym oświadczenia prowadzącego do zawarcia małżeństwa łatwiej udowodnić możliwość wystąpienia stanu obawy niż obawę rzeczywiście przeżywaną. Jeżeli jednak druga strona wykaże, że obawy nie było, a więc – porzeczając na przykładzie zawarcia małżeństwa – oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. nie zostało złożone pod wpływem groźby, małżeństwo zawarte mimo wystosowanej do nupturienta groźby nie będzie podlegało unieważnieniu¹³.

Kończąc uwagi poświęcone zagadnieniu związku przyczynowego, warto odwołać się do stanowiska Radwańskiego, zgodnie z którym zagrożony nie może powołać się na groźbę wówczas, gdy pod jej wpływem złożył inne oświadczenie woli niż to, do którego wymuszenia dążył groźący¹⁴. Swoje stanowisko autor uzasadnił argumentem, że w opisanym przypadku brak koniecznego związku przyczynowego między groźbą a złożeniem oświadczenia woli¹⁵. Przyłączając się do stanowiska Radwańskiego (a przy tym nie uznając przytoczonego uzasadnienia za satysfakcjonujące), warto podkreślić, że złożenie przez zagrożonego innego oświadczenia woli niż to, którego żąda groźący, może pozostawać w związku przyczynowym z groźbą, a więc do złożenia tego oświadczenia może dojść wskutek oddziaływania danej groźby. W omawianym przypadku zagrożony nie ulega groźbie, lecz dążąc do jej „neutralizacji” składa takie oświadczenie (oświadczenia) woli, które w jego ocenie nie pozwolą groźącemu na realizację zapowiadanego zła. Będzie tak np. w sytuacji, w której kobieta nękana groźbami poważnego naruszenia nietykalności cielesnej kierowanymi do niej przez mężczyznę niepokodzonego z zerwaniem przez nią narzeczeństwa i próbującego w ten sposób zmusić ją do

---

oświadczenia woli oparto w art. 87 k.c. na platformie tylko prawdopodobieństwa” – Grzybowski, „Czynności prawne”, 589. W nowszej literaturze podobne stanowisko zajmują Ulrich Ernst, Anna Rachwał i Fryderyk Zoll, których zdaniem „osoba składająca oświadczenie woli będzie musiała udowodnić (art. 6 k.c.), że ze względu na swoje (obiektywnie stwierdzalne cechy) mogła żywić obawę, że groźba zostanie spełniona” – Ulrich Ernst, Anna Rachwał, Fryderyk Zoll, *Prawo cywilne. Część ogólna* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 259.

13 Zob. Granecki, „Glosa”, 557.

14 Radwański, „Wady”, 421; podobnie Andrzej Wolter, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk, którzy wskazują, że groźba musi wpłynąć decydująco na złożenie właśnie tego oświadczenia woli, którego wymuszenie stanowiło cel groźby - Aleksander Wolter, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020), 405. Odmiennie stanowisko głosi Radosław Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 241-242.

15 Radwański, „Wady”, 421.

zawarcia małżeństwa („pobiję cię i oszpecę, jeżeli za mnie nie wyjdiesz”), zawiąza małżeństwo z innym mężczyzną, który w jej przekonaniu zapewni jej bezpieczeństwo, np. dlatego, że zamieszkuje w chronionej rezydencji, w dodatku na innym kontynencie. Możliwość unieważnienia zawartego małżeństwa (ewentualnie innych jeszcze czynności prawnych dokonanych przez zagrożoną w celu uniknięcia realizacji groźby) nadmiernie zachwiałaby stabilnością istniejących stosunków prawnych, nierzadko krzywdząc będące w dobrej wierze osoby trzecie, nie będąc przy tym sankcją dla groźącego. Argumenty te, podnoszone już zresztą uprzednio jako przemawiające za wąskim rozumieniem pojęcia „groźba” na gruncie przepisów o wadach oświadczenia woli, przemawiają także za wąskim rozumieniem sformułowania mówiącego o tym, że oświadczenie woli zostało złożone „pod wpływem” groźby. Dla uznania, że oświadczenie woli zostało złożone w takich okolicznościach nie jest więc na gruncie omawianych przepisów wystarczające, że oświadczenie to zostało złożone wskutek oddziaływania groźby; konieczne jest nadto, aby zagrożony uległ groźbie, tj. treść złożonego przez niego oświadczenia woli stanowi odzwierciedlenie treści oświadczenia, którego złożenia domagał się groźący.

3. Bezprawność groźby

Ponieważ pojęcie bezprawności na gruncie prawa cywilnego rozumiane jest szeroko, groźbę uznaje się za bezprawną nie tylko wtedy, gdy groźący zapowiada dokonanie czynu zabronionego przez normę prawną, ale i wtedy, gdy zapowiada dokonanie czynu sprzecznego zasadami współżycia społecznego¹⁶. Nadto, bezprawność groźby występuje także wtedy, gdy groźący zapowiada użycie środka, który nie jest bezprawny, jednak system prawny nie przewiduje go jako środka przeznaczonego do wymuszenia złożenia oświadczenia przez inną osobę¹⁷. Odnosząc się do tego przypadku w orzecznictwie

16 Tak np. SN w wyroku z dnia 2 marca 2012 r., I PK 109/11, OSNP 2013, nr 3-4, poz. 27; Radwański, „Wady”, 422; Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 700; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240; podobnie Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 169; odmiennie – w odniesieniu do zapowiedzi czynu sprzecznego z zasadami współżycia społecznego K. Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C. H. Beck, 2020), 226; zob. jednak idem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C. H. Beck, 2020), 408.

17 Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240; Radwański, „Wady”, 423; Adam Brzozowski, Wojciech J. Kocot, Elżbieta Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 360.

stwierdza się w szczególności, że bezprawność groźby polega tu na „wykorzystaniu działania formalnie zgodnego z prawem do osiągnięcia celu, dla którego prawo to nie przysługuje”¹⁸ bądź wskazuje się, że chodzi tu o „zachowanie formalnie zgodne z prawem, które jednakże zmierza do wymuszenia złożenia oświadczenia woli”¹⁹; takie stanowisko ugruntowane jest też w nauce²⁰. Przedstawione wyżej dwie postaci bezprawności groźby, z których pierwsza polega na zapowiedzi użycia bezprawnego środka, a druga na bezprawnym celu groźby w orzecznictwie i nauce określa się jako tzw. bezprawność środka i bezprawność celu²¹. Nie budzi przy tym wątpliwości, że cywilistyczne ujęcie groźby bezprawnej jest szersze od jej karnistycznej definicji legalnej zawartej w art. 115 § 12 k.k.²².

Natomiast jak stwierdza Biruta Lewaszkiwicz-Petrykowska, „każde wymuszenie oświadczenia woli jest bezprawne, jeżeli wymuszającemu nie służyło prawo do takiego właśnie zachowania” – Lewaszkiwicz-Petrykowska, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1028.

- 18 Tak np. SN w wyroku z dnia 19 marca 2002 r., I CKN 1134/99, OSNC 2003, nr 3, poz. 36; SN w wyroku z dnia 25 września 2012 r., I PK 112/12, LEX nr 1675372; podobnie SN w postanowieniu z dnia 31 stycznia 2019 r., III CSK 188/18, LEX nr 2617956.
- 19 Tak np. SN w wyroku z dnia 6 stycznia 1997 r., I CKN 375/97, LEX nr 610210; SN w wyroku z dnia 19 marca 2002 r., I CKN 1134/99, OSNC 2003, nr 3, poz. 36; SN w wyroku z dnia 22 czerwca 2012 r., I BP 9/11, OSNP 2013, nr 13-14, poz.153.
- 20 Zob. w szczeg. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 163; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1028; Gajda, „Unieważnienie”, 188; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 226. W omawianym kontekście mówi się też w orzecznictwie i nauce o bezprawnej groźbie nadużycia prawa podmiotowego – zob. w szczeg. wyrok SN z dnia 22 czerwca 2012 r., I BP 9/11, OSNP 2013, nr 13-14, poz.153; Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 572; Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 701; Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 828; zob. jednak uwagi Przemysława Sobolewskiego, „Komentarz do art. 87 k.c.”, teza 10, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Konrad Osajda (Warszawa: C. H. Beck, 2021, Legalis).
- 21 Zob. w szczeg. wyrok SN z dnia 2 marca 2012 r., I PK 109/11, OSNP 2013, nr 3-4, poz. 27; wyrok SN z dnia 22 czerwca 2012 r., I BP 9/11, LEX nr 1232515; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 164-165; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1027-1028.
- 22 Zob. na ten temat np. wyrok SN z dnia 2 lutego 2018 r., II CSK 324/17, LEX nr 2508556; Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 572; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 876-877; Janas, „Komentarz do

Warto w tym miejscu przywołać kilka najczęściej analizowanych przykładów groźby bezprawnej, a przy tym niecechujących się tak oczywistą bezprawnością, jak np. groźba zabójstwa. Jako jeden z nich można wskazać groźbę samobójstwa (co na gruncie art. 15¹ pkt 3 k.r.o. może np. przybrać postać zapowiedzi „zabiję się, jeśli mnie nie poślubisz” albo „zabiję się, jeżeli nie poślubisz mojej córki”). Interesujące jest to, że na uzasadnienie bezprawnego charakteru groźby samobójstwa przedstawiono aż cztery stanowiska. Zgodnie z pierwszym z nich, sformułowanym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 lutego 1970 roku, groźba ta jest bezprawna, ponieważ środkiem wymuszenia złożenia określonego oświadczenia woli jest pozbawienie życia człowieka; uznaniu groźby samobójstwa za bezprawną nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że pozbawienie życia siebie samego nie jest karalne²³. W myśl drugiego, najbardziej rozpowszechnionego poglądu groźba samobójstwa jest bezprawna, ponieważ samobójstwo to czyn sprzeczny z zasadami współżycia społecznego²⁴, tj. naganny moralnie²⁵; również to uzasadnienie opiera się więc na tzw. bezprawności środka. Trzecie stanowisko bezprawność groźby samobójstwa ujmuje w kategoriach bezprawności celu. Prezentuje je w szczególności Biruta Lewaszkiwicz-Petrykowska, która podnosi, że „człowiek w pewnym sensie ma prawo popełnienia samobójstwa”, jednak nie ma prawa grozić nim, aby wymusić oświadczenie woli. Wynika to stąd, że swoboda wybrania momentu śmierci nie została mu za całą pewnością pozostawiona po to, aby groźbą samobójstwa ograniczył swobodę innych osób²⁶. Również czwarte uzasadnienie bezprawności groźby samobójstwa, prezentowane przez Witolda Borysiaka, odwołuje się do bezprawności jej celu, jednak

---

art. 87 k.c.”; 828; Bendza, „Przesłanki”, 17-19. Na temat groźby bezprawnej w rozumieniu prawa karnego zob. w szczególności rozważania Katarzyny Nazar-Gutowskiej zawarte w monografii: *Groźba bezprawna w polskim prawie karnym* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2012) i powołane w tej pracy orzecznictwo i literatura.

- 23 I CR 571/69, OSNC 1971, nr 2, poz. 27. Za bezprawną groźbę samobójstwa uznał także SN w wyroku z dnia 25 listopada 1981 r., IV CR 406/81, LEX nr 8374 oraz SA w Białymstoku w wyroku z dnia 11 grudnia 2013 r., I ACa 586/13, LEX nr 1409086.
- 24 Tak np. Radwański, „Wady”, 424; Jerzy Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Warszawa: C. H. Beck, 2016), 238; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240.
- 25 Radwański, „Wady”, 424; Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 238.
- 26 Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 165; zob. też np. Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 877.

z inną argumentacją. Mianowicie zdaniem powołanego autora zakaz formułowania tego rodzaju groźb wynika z zasad współżycia społecznego²⁷.

Pierwsze z przedstawionych wyżej poglądów zostało poddane przekonującej krytyce przez Lewaszkiwicz-Petrykowską, która w szczególności zwróciła uwagę, że w przypadku groźby samobójstwa nie jest zasadne rozpatrywanie jej w kategoriach bezprawności środka²⁸. Z kolei zawarta w drugim z nich kategoriyczna teza o sprzeczności samobójstwa z zasadami współżycia społecznego i jego moralnej naganności jest co najmniej dyskusyjna. Moralna ocena samobójstwa zależy według mnie od odpowiedzi na pytanie, w jakich okolicznościach i w jakim stanie psychicznym człowiek decyduje się na tak drastyczny krok²⁹. Nadto, skoro za zasady współżycia społecznego uznaje się akceptowane powszechnie normy moralne regulujące stosunki międzyludzkie, a nie stosunek człowieka do samego siebie³⁰, to z uwagi na to, że samobójstwo, przynajmniej bezpośrednio, wymierzone jest właśnie w samego siebie, teza o sprzeczności samobójstwa z tymi zasadami powinna być odrzucona lub formułowana z większą ostrożnością. Przekonuje ten kierunek rozumowania, zgodnie z którym groźba samobójstwa jest bezprawna z uwagi na bezprawność jej celu, jednak dla dojścia do takiej konkluzji nie są w mojej ocenie niezbędne rozważania dotyczące złożonej materii istnienia prawa do popełnienia samobójstwa oraz celu tego prawa, podjęte w ramach trzeciego z omówionych wyżej poglądów. Za bardziej satysfakcjonujące uważam czwarte z przedstawionych uzasadnień bezprawności samobójstwa, gdyż operuje argumentem zarówno całkowicie przekonującym, jak i najprostszym. Nie jest bowiem dyskusyjnym twierdzenie, że wymuszanie groźbą samobójstwa, np. zawarcia umowy lub wymuszanie w ten sposób zawarcia małżeństwa, narusza powszechnie akceptowane zasady postępowania między ludźmi (w tym przypadku odnoszące się do sposobów motywowania innej osoby do zawarcia umowy lub małżeństwa). Tego rodzaju zachowanie jest więc sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, a w konsekwencji bezprawne.

Z takiego samego powodu, jak omówiony wyżej, za bezprawną należałoby uznać następującą groźbę sformułowaną przez niepijącego alkoholika:

27 Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 169-170.

28 Zob. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 165.

29 Zajmuję w tym względzie stanowisko zbliżone do M. Wilejczyk, która odżegnując się od jednoznacznie negatywnej oceny aktu samobójstwa powołuje się na to, że większość samobójstw ma podłoże chorobowe – Magdalena Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego* (Warszawa: C. H. Beck, 2014), 345.

30 Zob. Małgorzata Pyziak-Szafnicka, „Komentarz do art. 5 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. Paweł Księżak, Małgorzata Pyziak-Szafnicka (Warszawa: Wolters Kluwer, 2014), 90-91 i powołana tam literatura.

jeżeli się ze mną nie ożenisz, to przerwę terapię i wrócę do picia (co grozi mu dalszym pogorszeniem zdrowia, a nawet śmiercią). Niebudząca wątpliwości konstatacja, że wymuszanie w ten sposób zawarcia małżeństwa uchybia zasadom współżycia społecznego, stanowi dostatecznie przekonujące uzasadnienie bezprawności takiej groźby. W związku z tym nie ma potrzeby przeprowadzania (bardziej rozbudowanych w mojej ocenie) rozważań na temat sprzeczności zapowiadanego przez alkoholika zachowania z zasadami współżycia społecznego lub dotyczących przysługującego mu uprawnienia do rezygnacji z terapii i uprawnienia do powrotu do nadużywania alkoholu oraz celu tych uprawnień.

Analizując poszczególne przypadki gróźb bezprawnych warto przypomnieć znany przykład groźby złożenia zawiadomienia o rzeczywiście popełnionym przestępstwie; może ona w szczególności przybrać postać groźby: „jeżeli mnie nie poślubisz, to zawiadomię policję, że brałeś udział w napadzie na bank”. Kwalifikacja tego rodzaju groźby ukierunkowanej na wymuszenie zawarcia małżeństwa jako bezprawnej nie budzi wątpliwości, a przesądza o tym sam ustawodawca, który definiując w art. 115 § 12 k.k. groźbę bezprawną, obejmuje tym pojęciem m.in. groźbę spowodowania postępowania karnego przeciwko zagrożonemu lub jego osobie najbliższej, z wyłączeniem zapowiedzi spowodowania postępowania karnego, jeżeli ma ona jedynie na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem. I chociaż w świetle powyższego przepisu nie każda groźba zawiadomienia o popełnionym przestępstwie ma charakter bezprawny, nie jest chyba możliwe wskazanie przykładu zgodnej z prawem groźby zawiadomienia o popełnionym przestępstwie, niezależnie od jego rodzaju, sformułowanej w celu wymuszenia zawarcia małżeństwa na osobie, która to przestępstwo popełniła (jak również, gdy przestępstwo popełniła nie osoba zmuszana do małżeństwa, lecz osoba jej najbliższa).

Niezależnie od prawnokarnego uzasadnienia bezprawności omawianej groźby jej bezprawny charakter znajduje oparcie w dorobku myśli cywilistycznej wypracowanej na gruncie przepisów o wadach oświadczenia woli. Mianowicie, jak w szczególności wynika z rozważań Sądu Najwyższego zawartych w wyroku z dnia 19 marca 2002 r., groźbę złożenia zawiadomienia o popełnionym przestępstwie cechuje bezprawność celu, tj. korzystanie z prawa do zawiadomienia organów ścigania o popełnionym przestępstwie w celu zmuszenia osoby, która je popełniła, do złożenia oświadczenia woli o określonej treści nie jest zgodne z celem, dla którego prawo to zostało przyznane³¹.

---

31 I CKN 1134/99, OSNC 2003, nr 3, poz. 36; podobnie Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240; zob. też np. Radwański, „Wady”, 423; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 226. Ponieważ, jak już o tym była mowa, pojęcie groźby bezprawnej jest w prawie cywilnym rozumiane szerzej niż w prawie karnym, odwołanie się do bezprawności celu pozwoli uznać za bezprawną na gruncie art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o.

Należy jednak zaznaczyć, że również na gruncie rozważań cywilistycznych nie każda groźba zawiadomienia o popełnionym przestępstwie jest groźbą bezprawną. Wyjątek ten uzasadniany jest podobnie, jak przyjmuje to ustawodawca, na gruncie art. 115 § 12 k.k. i nie znajdzie zastosowania w analizowanym przypadku³².

W nauce powszechnie przyjmuje się, że za groźbę bezprawną w niektórych przypadkach może być uznana groźba niepodjęcia określonego działania; tego rodzaju groźba analizowana jest na przykładzie zapowiedzi nieudzielenia pomocy, o ile dana osoba nie złożyżądanego oświadczenia woli. Powyższa groźba uważana jest za bezprawną, jeżeli na grożącym ciąży obowiązek udzielenia pomocy³³, przy czym obowiązek ten może wynikać z norm prawnych, umowy lub z zasad współżycia społecznego³⁴.

W mojej ocenie niedziałanie jako zło, którym się grozi, jest do pomyslenia także wtedy, gdy po stronie grożącego brak obowiązku podjęcia określonego działania³⁵. Jako przykład można podać groźbę kierowaną przez matkę do córki, w której zapowiada ona, że jeżeli córka nie wyjdzie za mąż za X-a, grożąca zaprzestanie leczenia swojej ciężkiej choroby bądź nie podejmie leczenia zdiagnozowanej u niej ciężkiej choroby. W obu wariantach

---

groźbę zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, zastosowaną w celu wymuszenia zawarcia małżeństwa w przypadku, gdyby chodziło o przestępstwo popełnione przez inną osobę, niż osoba zmuszana tą groźbą do ożenku lub jej osoba najbliższa w rozumieniu przepisów prawa karnego (art. 115 § 11 k.k.).

- 32 Zob. wyrok SN z 2 lutego 2018 r., II CSK 324/17, LEX nr 2508556; Bendza, „Przesłanki”, 20-21.
- 33 Zob. w szczeg. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 156-159; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1025; Radwański, „Wady”, 422; częściowo odmiennie Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 699-700.
- 34 Na obowiązek wynikający z norm prawnych lub z zasad współżycia społecznego wskazuje w omawianym kontekście Z. Radwański, „Wady”, 422; zgodnie z innym poglądem chodzi tu obowiązek wynikający z ustawy lub umowy – tak w szczególności Pietrzykowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 408.
- 35 Podobnie Bendza, „Przesłanki”, 17. Wydaje się jednak, że autor niepotrzebnie łączy dwa niezależne zagadnienia, tj.: a) zapowiadanego w groźbie zła, które w danym przypadku ma polegać na niepodjęciu określonego działania oraz b) sposobu, w jaki groźba jest przejawiana na zewnątrz, a więc kwestię, czy zagrożenie może polegać na biernym zachowaniu grożącego. Drugie z tych zagadnień poruszam w dalszych rozważaniach.

wskazanej groźby zapowiadane zło polega na niepodjęciu określonego działania, przy czym w pierwszym z nich polega ono na zaniechaniu kontynuowania działania dotychczasowego. Zakładając, że groźąca nie ma obowiązku dbania o własne zdrowie, a więc odrzucając myśl, że tego rodzaju groźba może się okazać bezprawna z uwagi na bezprawność środka³⁶, można twierdzić, że uprawnienie do decydowania o nieleczeniu się nie zostało nikomu przyznane w celu wymuszania jakichkolwiek oświadczeń; prościej jest jednak moim zdaniem bezprawność analizowanej groźby uzasadnić jej sprzecznością z zasadami współżycia społecznego. Nie budzi bowiem żadnych wątpliwości, że wymuszanie w ten sposób zawarcia małżeństwa pozostaje w sprzeczności z tymi zasadami. Argumentacja, która wspiera tezę o bezprawności omawianego przykładu groźby jest zatem taka sama, jak w przypadku omówionej wyżej groźby samobójstwa; zapowiadane w obu groźbach zło ma zresztą podobną naturę.

Jako inny przykład groźby bezprawnej, w której zapowiadane zło polega na niepodjęciu określonego działania, a groźący nie ma obowiązku tego działania podejmować, można wskazać groźbę kierowaną przez ojca do córki, w której zapowiada on, że nie pojedna się z jej matką, która dopuściła się wobec niego zdrady małżeńskiej, jeżeli córka nie poślubi Y-a. Zakładam, że córce bardzo zależy na pojednaniu rodziców, a ich złe relacje są dla niej źródłem cierpienia. Analizując nakreślony stan faktyczny należy stwierdzić, że groźący nie ma obowiązku pojednania się z żoną, która była mu niewierna (obowiązek taki nie wynika z ustawy, w szczególności z przepisów k.r.o. ani z zasad współżycia społecznego). Sformułowana przez niego groźba powinna być jednak zakwalifikowana jako bezprawna z tego powodu, że wywieranie za jej pomocą presji na córce, aby zawarła małżeństwo narusza zasady współżycia społecznego.

Wyżej mowa była o przypadkach, w których zapowiadane przez groźącego zło miało polegać na niepodjęciu przez niego określonego działania. Poruszone zagadnienie dotyczyło więc zagrożenia zaniechaniem (groźby zaniechania). Wymaga podkreślenia, że innym zagadnieniem jest to, czy zagrożenie określonym złem może przejawiać się biernym zachowaniem danego podmiotu; zagadnienie to dotyczy bowiem sposobu, w jaki groźący ujawnia groźbę na zewnątrz. Niewątpliwie najczęściej groźba wyrazi się przez zachowanie groźącego, będące jego działaniem (np. zagrożenie ustnie lub na piśmie), przy czym, jak już o tym była mowa, groźba nie musi być sformułowana wprost. Nie można jednak wykluczyć przypadku, że w określonym kontekście sytuacyjnym zachowanie danej osoby, które będzie stanowiło groźbę (grożenie),

---

36 Zagadnienie to jest jednak w świetle zasad współżycia społecznego dyskusyjne, zwłaszcza gdyby na tej osobie ciążył obowiązek opieki nad dziećmi.

przejawi się jej biernym zachowaniem³⁷. Będzie to miało miejsce w szczególności wtedy, gdy bierne zachowanie danej osoby stanowi „kod” odczytywalny dla innej osoby jako groźba.

Na zakończenie rozważań dotyczących bezprawności groźby warto zadać pytanie, czy skoro bezprawność groźby jest ujmowana szeroko, możliwe jest sformułowanie na gruncie przepisu art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. groźby zgodnej z prawem, a przy tym mającej taką siłę sprawczą, że mogłaby skłonić jej adresata do zawarcia małżeństwa. Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna; jako przykład takiej groźby można wskazać groźbę sformułowaną przez jedną ze stron przedłużającego się związku, która grozi drugiej stronie zerwaniem, jeżeli ta nie zawrze z nią w określonym czasie małżeństwa („jeżeli się ze mną do końca roku nie ożenisz to zrywam z tobą”). Zerwanie nie jest środkiem sprzecznym z ustawą ani (w braku szczególnych okoliczności) z zasadami współżycia społecznego, nie mamy tu więc do czynienia (przynajmniej z reguły) z bezprawnością zapowiadanego środka. W omawianym przypadku nie występuje także moim zdaniem bezprawność celu, tj. nie uchybia zasadom współżycia społecznego zapowiedź zerwania faktycznego związku w celu skłonienia drugiej strony do zawarcia małżeństwa, a przez to ustabilizowania własnej sytuacji osobistej.

4. Druga strona lub osoba trzecia jako osoba grożąca

Zgodnie z konstrukcją przyjętą w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. małżeństwo zawarte pod wpływem groźby może być unieważnione zarówno wtedy, gdy osobą grożącą była druga strona, jak i wtedy, gdy była nią osoba trzecia. Ustawodawca nie ograniczył zatem w żaden sposób kręgu podmiotów, od których może pochodzić groźba prawnie doniosła. Istotne jest też to, że jeżeli groźby dopuściła się osoba trzecia (np. przyszły teść), a drugi nupturient o groźbie nie wiedział (ani nawet nie mógł się o niej dowiedzieć), jego dobra wiara nie ratuje małżeństwa przed unieważnieniem³⁸. Kolidują interesów dwóch osób, tj. osoby, która zawarła małżeństwo pod wpływem groźby oraz jego małżonka, który zawarł małżeństwo w dobrej wierze, ustawodawca rozstrzyga na korzyść tego, kogo groźbą zmuszono do małżeństwa³⁹. Rozwiązanie to, chroniące swobodę wyboru współmałżonka, nawet kosztem dobrej

37 Odmienne Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 237.

38 Do analogicznego rozstrzygnięcia przyjętego na gruncie art. 87 k.c. sceptycznie podchodzi Trzaskowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 678; zob. też idem, „Wady oświadczenia woli w perspektywie kodyfikacyjnej” *Studia Prawa Prywatnego*, nr 3 (2008): 74; rozwiązanie to aprobuje natomiast Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne*, 349. Zob. też w szczeg. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 23 i 169; Radwański, „Wady”, 426.

39 Por. w szczeg. Radwański, „Wady”, 425-426; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 880.

wiary drugiej strony, należy uznać za słuszne. Dalekosiężne skutki zawarcia małżeństwa dotyczące nie tylko sfery majątkowej, ale i osobistej człowieka, powodują, że w omawianym przypadku zasadne jest przyznanie priorytetu zasadzie prawa cywilnego, jaką jest zasada autonomii woli przed kolidującą z nią zasadą ochrony dobrej wiary. Ustawodawca chroni zresztą w pewnym zakresie interes małżonka osoby, która zawarła małżeństwo pod wpływem groźby. Po pierwsze, określa terminy za wniesienie powództwa o unieważnienie małżeństwa (zob. art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o.)⁴⁰. Po drugie, dobra drugiego wiara małżonka znajdzie odzwierciedlenie w treści wyroku unieważniającego małżeństwo, przy czym z uwagi na przyjętą przez ustawodawcę wąską definicję złej wiary, za zawierającego małżeństwo w złej wierze będzie on mógł być uznany tylko wtedy, gdy w chwili zawarcia małżeństwa wiedział o okoliczności stanowiącej podstawę jego unieważnienia (zob. art. 20 k.r.o.).

Zgodnie z przyjętym w nauce poglądem, sformułowanym na gruncie art. 87 k.c., dla uznania groźby za prawnie doniosłą nie jest wymagane, aby grożącemu można było przypisać winę. Prawnie doniosła groźba może więc pochodzić od osoby, której z powodu stanu psychicznego winy poczytać nie można⁴¹. Stanowisko to jest aktualne także w odniesieniu do groźby uregulowanej w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. znajdując potwierdzenie zarówno w wykładni językowej tego przepisu (w którym nie ma mowy o winie grożącego), jak i w celu jego wprowadzenia. Celem tym, jak można uznać, jest przede wszystkim ochrona człowieka w razie wymuszenia na nim zawarcia niechcianego małżeństwa, a nie sprowadzenie sankcji na grożącego. Brak winy po stronie grożącego nie powinien więc stać na przeszkodzie możliwości unieważnienia wymuszonego groźbą małżeństwa, natomiast razie jej istnienia (co zapewne będzie miało miejsce najczęściej), unieważnienie go będzie stanowiło uzasadnioną sankcję dla grożącego.

Jak przyjmuje się w orzecznictwie i nauce, groźba może pochodzić od grupy osób, także gdy ich tożsamość nie została zidentyfikowana⁴². Osobą grożącą może być więc osoba anonimowa⁴³. Stanowisko to nie nasuwa zastrzeżeń. Indywidualizacja osoby grożącej (osób grożących) miałaby znaczenie jedynie wtedy, gdyby ustawodawca ograniczył krąg osób, których groźba

40 Na temat funkcji tych terminów zob. szerzej Gajda, „Unieważnienie”, 189.

41 Tak np. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 166-167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1030; Radwański, „Wady”, 422; Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 238; Bendza, „Przesłanki”, 20; Trzaskowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 686.

42 Tak na gruncie art. 87 k.c. np. SN w wyroku z dnia 20 maja 2013 r., I BP 8/12, LEX nr 1554827; Radwański, „Wady”, 421; Lewaszkiewicz-Petrykowska, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1032.

43 Trzaskowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 681.

pozwalałaby na unieważnienie małżeństwa lub gdyby do przesłanek groźby prawnie doniosłej zaliczył istnienie winy po stronie grożącego (żadnego z tych rozwiązań, jak o tym była mowa wyżej, omawiany przepis nie przewiduje).

5. Wynikająca z okoliczności możliwość obawy po stronie zagrożonego, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste

5.1. Zagadnienie doniosłości i realności zapowiadanego niebezpieczeństwa

Zgodnie z wolą ustawodawcy wyrażoną w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. zawarcie małżeństwa pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej nie stanowi wystarczających przesłanek jego unieważnienia. Dopuszcza on bowiem taką możliwość dopiero wówczas „jeżeli z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mógł się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste”. Z powyższego wymagania, tak jak z podobnego wymagania ustawodawcy przewidzianego w art. 87 k.c. (w którym jednak uznaje on za relewantne nie tylko niebezpieczeństwo osobiste, ale i majątkowe) w nauce wyprowadza się wniosek, że groźba, aby była prawnie doniosła, powinna być groźbą poważną⁴⁴.

Należy zaznaczyć, że przesłanka powagi groźby, sformułowana w nauce w wyniku interpretacji wskazanych fragmentów powyższych przepisów, nie jest w literaturze ujmowana jednolicie. Trudności w dokonaniu syntetycznej prezentacji w tym przedmiocie wynikają z istnienia zróżnicowanych poglądów zarówno na temat jej „struktury”, jak i tego jaką rolę w ocenie powagi groźby pełnią kryteria subiektywne i obiektywne. Najczęściej spotykane, dwuelementowe ujęcie omawianej przesłanki obejmuje:

---

44 Zob. w szczeg. Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 226-227; Grzegorz Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, (Wolters Kluwer, Lex/el. 2019), „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 5; Smyczyński, „Zawarcie”, 69. Natomiast co do art. 87 k.c. zob. np. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 408. Przytoczone pojęcie jest w nauce rozpowszechnione, należy jednak wskazać, że niektórzy jej przedstawiciele nim się nie posługują; tak np. K. Piasecki, który w omawianym kontekście odwołuje się do możliwego stanu obawy osoby zagrożonej - Kazimierz Piasecki, [w:] *Kodeks rodzinny. Komentarz*, red. Kazimierz Piasecki (Warszawa: Lexis Nexis, 2011), 125.

- 1) aspekt doniosłości groźby, tj. wagi zapowiadanego zła oraz
- 2) aspekt realności groźby, tj. możliwości jej realizacji, a więc możliwości sprowadzenia zapowiadanego zła⁴⁵.

Zagadnienia te uwzględniają jednak z reguły również ci autorzy, którzy rozumieją powagę groźby wężiej⁴⁶, a także ci, którzy pojęciem powagi groźby w ogóle się posługują⁴⁷.

Odnosząc się do przytoczonych na wstępie wymagań ustawodawcy, wskazanych w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. (jak i art. 87 k.c.), w nauce zauważa się, że dla uznania groźby za prawnie doniosłą ustawodawca nie wymaga stwierdzenia, czy zagrożony rzeczywiście obawiał się poważnego niebezpieczeństwa; istotne jest to, czy z okoliczności wynika, że mógł się go obawiać⁴⁸. Zgodnie z często głoszonym poglądem, dokonując oceny, czy powyższa przesłanka została spełniona, należy uwzględnić zarówno kryterium subiektywne, jak i obiektywne⁴⁹. Zastosowanie kryterium subiektywnego oznacza konieczność zbadania, czy zagrożony, biorąc pod uwagę jego sytuację, wiek, płeć, właściwości psychiczne i fizyczne, mógł mieć podstawy do obaw⁵⁰.

45 Zob. w szczeg. Radwański, „Wady”, 424-425; Lewaszkiwicz-Petrykowska, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240; Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 829; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227.

46 Zob. np. Sobolewski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, teza 18.

47 Zob. np. Piasecki, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 125.

48 Zob. w szczeg. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 701; Maciej Domański, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Konrad Osajda (C. H. Beck, 2020, Legalis), teza 34; podobnie Radwański, „Wady”, 425.

49 Tak Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 701-702; Domański, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 34; zob. też w szczeg. Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 574; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 879-880; Małgorzata Balwicka-Szczyrba, „O odmiennym uregulowaniu wad oświadczeń woli zawarcia małżeństwa wobec ogólnej regulacji kodeksu cywilnego” *Acta Iuris Stetinensis*, nr 3 (2019): 15; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227.

50 Tak Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 167; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 879; podobnie np. Domański, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 34.

Natomiast kryterium obiektywne, jak wskazują niektórzy autorzy, odwołuje się do standardu człowieka typowego⁵¹, odczuć każdego rozsądnie myślącego człowieka⁵² lub reakcji przeciętnej osoby działającej z rozeznaniem⁵³, przy czym należy uwzględnić także wiek, płeć i niektóre inne indywidualne właściwości osoby składającej oświadczenie⁵⁴. Z kolei zdaniem Lewaszkiwicz-Petrykowskiej, stosowanie kryterium obiektywnego oznacza, że należy „zbadać charakter zła, rodzaj ujemnych konsekwencji, jakimi się grozi, a także przeanalizować możliwości wystąpienia stanu obawy w konfrontacji z otaczającą rzeczywistością, w jakiej działali groźący i zagrożony”⁵⁵. Prowadzi to autorkę do wniosku, że za poważną groźbę można uznać tylko taką groźbę, która przedstawia „realne, rzeczywiste niebezpieczeństwo, tak z punktu widzenia tego, czym się grozi, jak i możliwości realizacji”⁵⁶. Podobny punkt widzenia prezentowany jest przez innych przedstawicieli nauki. Niektórzy z nich, odnosząc się do wagi zapowiadanego zła, zwracają uwagę, że poza granicami groźby prawnie doniosłej pozostają zapowiedzi niebezpieczeństwa błahego lub nieznacznego (np. groźba afrontu towarzyskiego)⁵⁷ bądź mówiąc o stanie obawy dotyczącym poważnego niebezpieczeństwa osobistego, wskazują na stan obawy o tak doniosłe z obiektywnego punktu widzenia dobra

---

51 Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 879.

52 Granecki, „Glosa”, 558; zob. też Grzybowski, „Czynności prawne”, 589.

53 Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227.

54 Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227; podobnie Gutowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 879; zob. też Rudnicki (aktualizacja Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, 701-702. Z kolei według K. Piaseckiego obawa zagrożonego powinna być w zasadzie uzasadniona obiektywnie, chociaż zdaniem autora „nie można generalnie odmawiać znaczenia zwiększonej wrażliwości i podatności na lęki określonej osoby, jeżeli groźący o tym wiedział” – Piasecki, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 125; podobnie Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170.

55 Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 168; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; podobnie Maciej Domański, którego zdaniem obiektywne okoliczności oceny, czy daną groźbę można uznać za poważną odnoszą się do charakteru groźącego niebezpieczeństwa – Domański, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 34.

56 Tak Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 169; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1032; podobnie Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227.

57 Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240; podobnie Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 829.

osobiste, jak życie, zdrowie, cześć i wolność⁵⁸. Natomiast w odniesieniu do kwestii możliwości realizacji groźby często głosi się pogląd, zgodnie z którym nie można zakwalifikować groźby jako poważnej, jeżeli groźący nie ma możliwości sprowadzenia zapowiadanego niebezpieczeństwa⁵⁹ (jako przykład tego rodzaju groźby wskazuje się zapowiedź spowodowania, że w określonej osobie uderzy piorun⁶⁰).

Omawiając poglądy doktryny dotyczące powagi groźby warto zwrócić uwagę także na te wypowiedzi, które decydujące znaczenie przyznają jej aspektowi subiektywnemu. I tak, zdaniem Zbigniewa Radwańskiego dla oceny wagi zapowiadanego niebezpieczeństwa zasadne jest posługiwanie się jedynie kryterium subiektywnym, a więc dotyczącym punktu widzenia osoby zagrożonej. Autor aprobująco odnosi się do poglądu Sądu Najwyższego, wyrażonego w orzeczeniu z dnia 19 maja 1959 r., w którym sąd ten stwierdził, że „z istoty groźby, która polega na wywołaniu stanu obawy u osoby, do której groźba jest skierowana, wynika, że obojętną jest rzeczą, czy określona groźba mogłaby wywołać taki stan u osoby przeciętnie rozsądnej, czy też jedynie w przeświadczeniu danej jednostki, ze względu na jej szczególne właściwości psychiczne⁶¹. W ocenie Radwańskiego podstaw do stosowania kryterium obiektywnego nie można upatrywać w tym, że ustawodawca nie nakłada na sąd obowiązku badania przeżyć psychicznych zagrożonego, lecz uznaje za wystarczające stwierdzenie, w świetle konkretnych okoliczności, samej tylko możliwości obawy. Jak była już o tym mowa, zdaniem autora powyższa konstrukcja stanowi jedynie ułatwienie dowodowe, natomiast – co podnosi w dalszych rozważaniach Radwański – stosowanie kryterium obiektywnego byłoby zasadne, gdyby podstawę oceny stanowił wzorzec człowieka rozsądnego, którego przyjęcie trafnie zostało przez Sąd Najwyższy w przywołanym orzeczeniu odrzucone⁶². Również zdaniem Jerzego Strzebińczyka,

58 Tak Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227; Smyczyński, „Zawarcie”, 70; por. też Granecki, „Głosa”, 558.

59 Tak np. Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170; Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 829; podobnie Brzozowski, Kocot, Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne*, 360. Zob. też Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 240.

60 Brzozowski, Kocot, Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne*, 360; podobnie Grzybowski, „Czynności prawne”, 589, przyp. 212.

61 I CR 485/58, Lex nr 1633005. Przytoczony wyżej cytat jest obszerniejszy, niż przywołany przez autora, co w mojej ocenie pozwoli lepiej nawiązać powody, dla których SN nie uważa za stosowne przyjmowania kryterium obiektywnego.

62 Radwański, „Wady”, 425. Nie jest natomiast jasne, czy w ocenie autora zasadność stosowania wyłącznie kryterium subiektywnego do oceny

który także aprobując odwołuje się do powyższego orzeczenia, kryterium subiektywne jest jedynym właściwym kryterium do dokonywania oceny, czy groźba jest realna; istotne jest to, czy konkretny zagrożony mógł się obawiać jej realizacji, a nie to, czy taka obawa powstałaby u osoby przeciętnie rozsądnej⁶³. Podobne poglądy formułują także inni przedstawiciele nauki, w szczególności podkreślając, że kryterium subiektywne bardziej odpowiada stopniowi naganności zachowania osoby, która, posługując się groźbą, zmusza inną osobę do złożenia oświadczenia woli⁶⁴. Kompromisowe stanowisko zajmuje natomiast Przemysław Sobolewski, który przy ocenie, czy zagrożony mógł się obawiać poważnego niebezpieczeństwa, nie uznaje za zasadne stosowania kryterium osoby „rozsądnej i typowej”. Wskazując, że możliwość powołania się na groźbę istnieje nawet wtedy, gdy groźący nie był w stanie jej zrealizować, z czego osoba składająca oświadczenie nie zdawała sobie sprawy, zastrzega jednak, że nie dotyczy przypadków, gdy treścią groźby jest zapowiedź wywołania zdarzenia niezależnego od działań ludzkich, np. trzęsienia ziemi. Na poparcie tego ostatniego poglądu autor przytacza za Lewaszewicz-Petrykowską myśl Marcela Planiola, stwierdzającego, że „prawo nie chroni ani głupoty, ani naiwności”⁶⁵.

Uważam, że do obrony jest stanowisko, zgodnie z którym podstawę oceny wagi zapowiadanego niebezpieczeństwa oraz realności możliwości jego sprowadzenia powinno stanowić jedynie kryterium subiektywne. Taki punkt widzenia wspierają przede wszystkim argumenty z zakresu wykładni funkcjonalnej, ponieważ wykładnia językowa art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. (jak i art. 87 k.c.) nie prowadzi w tym zakresie do jednoznacznych rezultatów. Formułując

---

powagi groźby dotyczy także jej realności – zob. *ibidem*. Należy też zaznaczyć, że inny od omówionego wyżej punkt widzenia na kryteria pozwalające ocenić, czy groźba jest poważna przedstawiony został przez Zbigniewa Radwańskiego i Adama Olejniczaka, [w:] *Prawo cywilne – część ogólna* (Warszawa: C. H. Beck, 2019), 291-292.

- 63 Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 238.
- 64 Ernst, Rachwał, Zoll, *Prawo cywilne*, 259. Jak natomiast podkreśla R. Trzaskowski, „Świadome i celowe wykorzystywanie cudzych ułomności jest moralnie naganne, dlatego należy odrzucić interpretację, która by takie działanie umożliwiała” – Trzaskowski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 678; por. też tenże, „Wady”, 74.
- 65 Sobolewski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, teza 15 i 17. Wydaje się, że podobne stanowisko można przypisać M. Wilejczyk, która odwołując się do kryterium subiektywnego i odrzucając przy tym kryterium typowego człowieka rozsądnego, dla prawnej doniosłości groźby wymaga jednak m.in. tego, aby sprowadzenie niebezpieczeństwa, którym się grozi było zależne od woli człowieka – Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne*, 346-347.

przesłankę powagi groźby ustawodawca posłużył się bowiem otwierającym możliwości interpretacyjne zwrotem „mógł się obawiać”, który może być – i bywa, jak już o tym była mowa – rozumiany w ten sposób, że zagrożony miał podstawy do obaw (co daje możliwość stawiania wymagań co do tego, w jakim stopniu obawy te miały być obiektywnie uzasadnione) albo w ten sposób, że istnieje prawdopodobieństwo, że zagrożony rzeczywiście odczuwał stan obawy (co pozostawia w polu rozważań podstawy do obaw istniejące tylko z punktu widzenia danego zagrożonego).

Nie uważam przy tym, aby o obiektywizacji powagi groźby miało świadczyć sformułowanie „z okoliczności wynika”⁶⁶; za Radwańskim przyjmuję, że oznacza ono, iż badanie możliwości wystąpienia po stronie zagrożonego stanu obawy ma być dokonywane nie w drodze próby odtworzenia jego przeżyć psychicznych z chwili składania oświadczenia woli, lecz w oparciu o takie okoliczności, takie jak np. stan zdrowia zagrożonego, jego wykształcenie, czy okoliczności zewnętrzne towarzyszące wystosowaniu groźby. Również sformułowanie „poważne niebezpieczeństwo” nie ma w mojej ocenie w ramach omawianej przesłanki jednoznacznie obiektywnego charakteru⁶⁷, ponieważ chodzi o poważne niebezpieczeństwo, którego zagrożony „mógł się obawiać”. W związku z tym przyjęcie określonego kryterium oceny powyższego zwrotu będzie rzutowało na to, za pomocą jakiego kryterium należy badać, czy niebezpieczeństwo, którego dotyczy groźba jest poważne i czy w ogóle istnieje.

W omawianym kontekście warto odwołać się do przepisów o błędzie i przypomnieć, że zgodnie art. 84 k.c. możliwość powołania się na błąd zależy m.in. od tego, czy jest on istotny (art. 84 § 2 k.c.), przy czym z wymagania tego ustawodawca rezygnuje w przypadku błędu wywołanego podstępem (art. 86 § 1 k.c.). Oznacza to, że dla prawnej doniosłości błędu wywołanego podstępem, a więc zachowaniem zasługującym na ujemną moralną ocenę, zgodnie z wolą ustawodawcy nie ma znaczenia, czy działający pod jego wpływem „ocenił sprawę rozsądnie”. Skoro tak, to konsekwentnie (a nawet tym bardziej) optyka człowieka rozsądnego nie powinna mieć znaczenia przy groźbie, wadzie oświadczenia woli zasługującej na jeszcze surowszą ocenę niż podstęp. Można więc wnioskować, że brak odesłania do możliwej reakcji człowieka rozsądnego w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. (jak i art. 87 k.c.) stanowił przemyślane działanie twórcy powyższych przepisów. Zgodnie z dającą się wyinterpretować wolą ustawodawcy kryterium to nie ma więc w tym przypadku zastosowania; gdyby miało być relewantne, przepisy o groźbie by

66 Odmienne Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 168; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031.

67 Odmienne Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wady*, 168; eadem, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 1031; Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227.

się do niego odwoływały, jak to ma miejsce w przypadku błędu. W ramach regulacji groźby znaczenie ma tylko to, czy dana osoba, nawet nierozsądna, łatwowierna czy dająca się łatwo zastraszyć, mogła obawiać się skierowanej do niej groźby (tj. czy sąd na podstawie okoliczności stwierdzi możliwość wystąpienia po jej stronie stanu obawy).

Należy dodać, że w świetle brzmienia art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. (oraz art. 87 k.c.) nie ma znaczenia, czy ten, komu grożono mógł przy dołożeniu należytej staranności (czy nawet z łatwością) zweryfikować realność groźby. Takie wymaganie nie wynika z treści powołanych przepisów, nie może też być wywiedzione w drodze ich wykładni. Skoro bowiem osoba składająca oświadczenie woli pod wpływem błędu jest chroniona nawet wtedy, gdy mogła z łatwością błąd wykryć, to tym bardziej przy tak silnej ingerencji w procesy decyzyjne podmiotu prawa cywilnego, jaką stanowi groźba, możliwość uzyskania wiedzy, że nie jest ona realna nie mogła mieć dla ustawodawcy znaczenia.

Powołując się na kolejny argument funkcjonalny, należy wskazać, że zastosowanie wyłącznie subiektywnego kryterium oceny powagi groźby prowadzi – co oczywiste – do silniejszej ochrony tego, komu grożono. Łatwiej jest mu zatem doprowadzić do wzruszenia wymuszonego na nim oświadczenia woli, co w mojej ocenie jest to zasadne, przynajmniej w odniesieniu do takiej czynności jak zawarcie małżeństwa z uwagi na doniosłe skutki osobiste i majątkowe tej czynności prawnej.

Jestem też zdania, że zasadności wymagania rozsądnej oceny groźby od osoby, której grożono nie da się przekonująco uzasadnić przytoczoną wyżej myślą Planiola. Po pierwsze, stwierdzenie w niej zawarte jest nieaktualne, gdyż ustawodawca w niektórych przypadkach chroni „naiwnych i głupich”. Jako przykłady można podać instytucję wyzysku (art. 388 k.c.), w ramach której ochrona przysługuje m.in. tym osobom, których wyzyskano z uwagi na ich nieudolność oraz przepisy dotyczące konsumentów, wyposażające ich w pewnych przypadkach w uprawnienie do odstąpienia od umowy bez podania przyczyn⁶⁸, chroniąc ich tym przed skutkami podjęcia nieprzemysłanej decyzji prowadzącej do pochopego zawarcia umowy. Po drugie, w mojej ocenie słuszne jest, aby ustawodawca zapewnił pewien stopień ochrony osobom łatwowiernym i mniej rozsądnym przed działaniami tych, których przewaga wynika ze sprytu połączonego z niemoralnością. Można mieć rzecz jasna wątpliwości, dlaczego ochrona miałaby przysługiwać osobom tak lęklwym i naiwnym, że dają się zastraszyć zapowiedzią niebezpieczeństwa, którego przeciętnie rozsądny człowiek nie uzna za poważne lub realne. Warto jednak zwrócić uwagę, że jeżeli ktoś grozi, to, o ile działa racjonalnie, rodzaj zapowiadanego zła dostosowuje do tego, komu grozi. Groźba, aby była

---

68 Zob. np. art. 27 ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 287, ze zm.

skuteczna, musi być „sprofilowana”, aby uderzyć w czuły punkt tego, do kogo jest kierowana, czyli danego, znanego autorowi groźby X-a, a nie abstrakcyjnego, przeciętnie rozsądnego X-a. Groźba będzie więc najczęściej „skrojona na miarę” osoby, na której grożący chce wyrzucić presję, a jej treść będzie dostosowana do takich cech osoby zagrożonej, jak np. silna zabobonność, szczególnie łatwowierność czy nadmierna lękliwość⁶⁹.

Przeciwno wyłącznie subiektywnemu ujęciu powagi groźby można by postawić zarzut, że powoduje ono znaczne, niepokojące wręcz poszerzenie możliwości wzruszenia dokonanych czynności prawnych, w tym możliwości unieważnienia zawartych małżeństw. Zarzut ten nie byłby jednak uzasadniony z dwóch powodów. Po pierwsze, możliwość powołania się na groźbę, która jest poważna jedynie z punktu widzenia adresata nietypowego, z natury rzeczy wystąpi tylko w przypadkach wyjątkowych. Po drugie, to adresat groźby musi udowodnić, że mógł się obawiać danej, absurdalnej dla człowieka przeciętnego groźby. Subiektywne ujęcie powagi groźby nie powinno więc znacząco zmienić kwalifikacji prawnej większości gróźb, które mogą podlegać sędziowskiej ocenie. Najczęściej subiektywna ocena powagi groźby będzie pokrywała się z jej oceną dokonywaną z punktu widzenia człowieka przeciętnego. Tym samym będzie zbieżna z obiektywną oceną powagi groźby dokonywaną przez tych przedstawicieli nauki, którzy, formułując obiektywne kryterium powagi groźby, odwołują się do możliwych odczuć człowieka przeciętnego.

Należy podkreślić, że nawet w razie odrzucenia stanowiska, zgodnego z którym dla uznania groźby za poważną wystarczy, aby była ona subiektywnie poważna, nie można by zgodzić się z daleko posuniętą obiektywizacją przesłanki powagi groźby, jako prowadzącą do nieakceptowalnych wniosków. W szczególności w świetle formułowanych przez niektórych przedstawicieli nauki kategorycznych wypowiedzi, w których głosi się, że dla spełnienia tej przesłanki wymagane jest, aby grożący miał możliwość realizacji groźby, pozbawione cechy bezprawności w zakresie wad oświadczeń woli byłoby np. grożenie innej osobie nienabita bronią i nie miałyby znaczenia to, że adresat groźby o fakcie nienabicia broni nie wiedział ani nawet nie mógł się dowiedzieć.

69 Zwraca na to uwagę także R. Trzaskowski, wskazując, że „grożący jest niekiedy świadomy, iż ma do czynienia z osobą o nietypowej wrażliwości (nierozsądną), na której można wymusić złożenie oświadczenia woli także przez obiektywnie »niepoważne« groźby. Ze względu na jego naganną intencję nie ma zaś podstaw, by w tego typu sytuacjach przyznawać priorytet ochronie interesów grożącego”. – Trzaskowski, „Wady”, 74.

Kończąc powyższe rozważania, należy stwierdzić, że na gruncie art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. z groźbą prawnie doniosłą możemy mieć do czynienia w szczególności wtedy, gdy:

- 1) niebezpieczeństwo w ogóle nie groziło nupturientowi, gdyż:
  - a) groźący nie był w stanie go zrealizować (np. przyszły teść groził pobiciem przez opłaconych przez siebie ludzi, gdyby X nie poślubił jego córki, jednak nie miał ani odpowiednich znajomości, ani środków, aby móc z usług takich osób skorzystać, czyli były to czcze pogrożki);
  - b) groźący był w stanie zrealizować groźbę, jednak nie miał zamiaru jej realizować (np. przyszły teść był w stanie zlecić pobicie przyszłego zięcia, przy czym groźąc mu blefował, licząc na to, że groźba bez pokrycia wystarczy, aby rzekomo zagrożony poślubił jego córkę, natomiast gdyby adresat groźby okazał się nieugięty, jej autor zamierzał pogodzić się z porażką);
  - c) zapowiedź poważnego niebezpieczeństwa była groźbą sformułowaną nie na serio (w szczególności stanowiąca przejaw egzaltowanego sposobu wystawiania się lub czarnego humoru osoby grożącej);
  - d) w ogóle nikt nie byłby w stanie zrealizować groźby (np. groźba spowodowania choroby na członka rodziny potencjalnego małżonka⁷⁰);
- 2) niebezpieczeństwo groziło nupturientowi, ale obiektywnie nie było poważne (np. groźba zerwania stosunków rodzinno-towarzyskich z groźcą kuzynką skierowana do osoby szczególnie lękliwej, znerwicowanej).

5.2. Niebezpieczeństwo osobiste

W art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. ustawodawca, mówiąc o niebezpieczeństwie, którego spowodowania mógł się obawiać składający oświadczenie wskazuje nie tylko na jego wagę (ma być ono „poważne”), ale i rodzaj (niebezpieczeństwo ma być „osobiste”). W powołanym przepisie doniosłość prawna została przypisana jedynie niebezpieczeństwu osobistemu, a więc niebezpieczeństwu, które zagraża dobrom osobistym i interesom niemajątkowym⁷¹. Rozwiązanie to różni się znacząco od rozwiązania przyjętego w art.

70 Przykład takiej groźby (jednak jako groźby niebędącej poważną) podaje Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170.

71 Tak Nazar, „Wady”, 217. Natomiast nie można natomiast zgodzić się z tymi wypowiedziami, w których niebezpieczeństwo wskazane w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. ograniczono do dóbr w postaci życia, zdrowia, czci i wolności (zob. literatura powołana w przyp. 58). Ustawodawca w powyższym przepisie nie dokonuje takiego ograniczenia; nie dyktuje go też w mojej ocenie wymóg, zgodnie z którym niebezpieczeństwo osobiste

87 k.c., na którego gruncie doniosłość prawną ma zarówno niebezpieczeństwo osobiste, jak i majątkowe. Zdaniem Tadeusza Smyczyńskiego ustawodawca, odrzucając w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. niebezpieczeństwo majątkowe, miał „na względzie zawarcie małżeństwa jako czynność prawną osobistą (prawnorodzinna)”⁷². Natomiast według stanowiska Małgorzaty Balwickiej-Szczyrby nieprzyjęcie w omawianym przepisie przesłanki niebezpieczeństwa majątkowego jest „uzasadnione istotą małżeństwa, którego zawarcie skutkuje powstaniem więzi osobistych zdecydowanie przeważających nad więzami majątkowymi”⁷³.

Przedstawione przez pierwszego z powołanych autorów uzasadnienie rozwiązania zastosowanego w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. można uznać za dyskusyjne, nie jest bowiem całkiem jasne, dlaczego osobisty charakter zawarcia małżeństwa miałby stanowić argument przemawiający za pominięciem w tym przepisie niebezpieczeństwa majątkowego. Nie w pełni przekonuje również drugie ze wskazanych uzasadnień, wywołując analogiczne wątpliwości. Niezależnie od powyższych zastrzeżeń, zasadność przewidzianego w omawianym przepisie ograniczenia możliwości powołania się na groźbę przez osobę, która pod jej wpływem złożyła oświadczenie o zawarciu małżeństwa (lub oświadczenie wskazane w art. 1 § 2 k.r.o.) może być w mojej ocenie zakwestionowana z dwóch powodów. Po pierwsze, skoro art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. ma zapewniać ochronę przed wymuszeniem groźbą podjęcia jednej z najważniejszych decyzji w życiu człowieka, ochrona ta nie powinna być słabsza niż np. w przypadku wymuszenia groźbą darowizny zegarka. Po drugie, ustawodawca wydaje się nie doceniać wagi niebezpieczeństwa majątkowego. Zapowiadane przez grożącego niebezpieczeństwo majątkowe może być przecież bardzo dolegliwe (np. groźba spalenia domu przyszłego męża albo groźba doprowadzenia prowadzonego przez niego przedsiębiorstwa do ruiny), a jego sprowadzenie może wywołać niekorzystne skutki także dla osób, których groźba nie dotyczy (np. utrata pracy przez osoby zatrudnione przez przedsiębiorcę). Mając to na uwadze, jestem zdania, że byłoby wskazane uzupełnienie przepisu art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. przez objęcie nim poważnego niebezpieczeństwa majątkowego (tak, jak to ma miejsce w art. 87 k.c.).

5.3. Osoba, której zgodnie z treścią groźby grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste

Zgodnie z przepisem art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. osoba, na którą zapowiadane w treści groźby zło ma być sprowadzone, to składający oświadczenie

---

ma być „poważne” (nawet gdyby stosować wyłącznie obiektywne kryterium powagi niebezpieczeństwa).

72 Smyczyński, „Zawarcie”, 70; takie stanowisko prezentuje też Radwański, „Wady”, 427.

73 Balwicka-Szczyrba, „O odmiennym uregulowaniu”, 16.

o wstąpieniu w związek małżeński (bądź oświadczenie, o którym mowa w art. 1 § 2 k.r.o.) lub „inna osoba”. Dla stwierdzenia prawnej doniosłości groźby ustawodawca nie wymaga istnienia żadnego stosunku bliskości między „inną osobą” a osobą, która pod wpływem groźby zawarła związek małżeński⁷⁴. Nie budzi więc wątpliwości, że „inna osoba” może być całkowicie obca adresatowi groźby, a jej tożsamość może być mu nieznaną. Zagrożona realizacją groźby może być także grupa osób bliżej nieokreślonych⁷⁵. Zgodnie z przyjętym poglądem, „inną osobą” może być sam groźący⁷⁶, co występuje np. w przypadku omówionej już groźby samobójstwa. Stanowisko to jest przekonujące, gdyż oprócz względów celowościowych przemawia za nim także wykładnia językowa omawianego przepisu, prowadząca do wniosku, że „inną osobą” jest każda osoba oprócz osoby zmuszanej groźbą do złożenia żądanej oświadczenia⁷⁷.

W nauce wyrażono pogląd, że za „inną osobę” należy również uznać dziecko jeszcze nie narodzone⁷⁸; za przykład dotyczącej je groźby podaje się groźbę dokonania aborcji, nawet gdy w danym przypadku aborcja jest przez prawo dozwolona⁷⁹. Stanowisko to jest przekonujące. Zresztą nawet gdyby twierdzić, że *nasciturus* nie jest w rozumieniu powyższego przepisu „inną osobą”, można powołać się na alternatywne uzasadnienie prawnej doniosłości analizowanej groźby. Mianowicie można twierdzić, że w przypadku groźby dokonania aborcji osobą zagrożoną nie jest „inna osoba”, lecz mężczyzna zmuszany tą groźbą do małżeństwa, a niebezpieczeństwo mu grożące polega na utracie mającego się narodzić jego dziecka⁸⁰.

74 Zob. np. Gajda, „Unieważnienie”, 188; Jędrejek, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 5. Zob. też na gruncie art. 87 k.c. np. Radwański, „Wady”, 426; Strzebińczyk, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 238; Strugała, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 241. Zob. jednak odmienne stanowisko Pietrzykowskiego, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 227 oraz Smyczyńskiego, „Zawarcie”, 70; powołani autorzy mówią o osobie bliskiej nupturienta.

75 Zob. Janas, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 827; Sobolewski, „Komentarz do art. 87 k.c.”, teza 5.

76 Zob. w szczeg. Jędrejek, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 5.

77 Natomiast zdaniem A. Jedlińskiego, który wypowiedział się na gruncie art. 87 k.c., omawiane stanowisko stanowi wynik wykładni rozszerzającej tego przepisu – Jedliński, „Komentarz do art. 87 k.c.”, 573.

78 Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170.

79 Ibidem.

80 Natomiast Grzegorz Jędrejek za osobę zagrożoną uważa w tym przypadku, jak się zdaje, samą groźącą, kwalifikując ją jako „inną osobę” w rozumieniu art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. – Jędrejek, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, teza 5.

Z uwagi na to, że w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. mowa jest o niebezpieczeństwie osobistym, nasuwa się pytanie, czy „inną osobą” w rozumieniu tego przepisu może być osoba prawna. Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna. Skoro bowiem osobom prawnym przysługują dobra osobiste (zob. art. 43 k.c.), osoby te mogą być narażone na niebezpieczeństwo o charakterze osobistym (np. utrata renowy), niezależnie od ewentualnych dalszych majątkowych konsekwencji naruszenia danego dobra osobistego osoby prawnej.

6. Skutki prawne spełnienia przesłanek groźby prawnie doniosłej przewidzianych w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. – wzmianka

Jak wynika z treści art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. spełnienie przewidzianych w tym przepisie przesłanek groźby prawnie doniosłej skutkuje możliwością unieważnienia małżeństwa. Unieważnienia małżeństwa może żądać małżonek, który złożył oświadczenie dotknięte wadą, jednak nie można żądać unieważnienia małżeństwa po upływie sześciu miesięcy od ustania stanu obawy wywołanej groźbą, a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa (zob. art. 15¹ § 2 i § 3 k.r.o.). W nauce jest zagadnieniem spornym, czy powództwo o unieważnienie małżeństwa zawartego wadliwie z powodu wady oświadczenia nupturienta może na podstawie art. 22 k.r.o. wytoczyć prokurator⁸¹, przy czym zwolennicy stanowiska, że powyższa kompetencja prokuratorowi przysługuje, różnią się w poglądach, czy prokuratora wiązą terminy na wytoczenie powództwa wskazane w art. 15¹ § 3 k.r.o.⁸².

Zgodnie z art. 20 § 1 k.r.o. „Orzekając unieważnienie małżeństwa sąd orzeka także, czy i który z małżonków zawarł małżeństwo w złej wierze”, przy czym w myśl art. 20 § 2 k.r.o. „Za będącego w złej wierze uważa się małżonka, który w chwili zawarcia małżeństwa wiedział o okoliczności stanowiącej podstawę jego unieważnienia”. W związku z przewidzianym w powyższym przepisie określeniem złej wiary małżonka warto zwrócić uwagę, że opierając się na jego wykładni językowej należałoby przypisać złą wiarę temu małżonkowi, który zawarł małżeństwo pod wpływem prawnie doniosłej groźby. Nie sposób jednak przyjąć, że taka wykładnia, rażąco uchybiająca

81 Powództwo prokuratora w omawianym przypadku uznaje za dopuszczalne np. Gajda, „Unieważnienie”, 202 oraz Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170; odmienne stanowisko zajmuje Pietrzykowski, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 229-230; istnienie tego uprawnienia za dyskusyjne uznaje Jerzy Ignatowicz „Legitymacja czynna i bierna w procesie o unieważnienie małżeństwa” (obszerne zmiany i uzupełnienia: Mirosław Nazar), [w:] *Prawo rodzinne*, Jerzy Ignatowicz, Mirosław Nazar (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 348.

82 Pozytywnej odpowiedzi na to pytanie udziela np. Borysiak, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, 170; natomiast negatywne stanowisko w tej kwestii zajmuje Gajda, „Unieważnienie”, 189.

zasadom słuszności, mogłaby odpowiadać woli ustawodawcy. Okoliczność, że wprowadzając do k.r.o. regulację poświęconą zawarciu małżeństwa pod wpływem groźby nie dokonano odpowiedniej nowelizacji art. 20 § 2 k.r.o., musiała więc wynikać z przeoczenia, a nie z zamiaru zastosowania krzywdzącej sankcji wobec małżonka, już raz zresztą pokrzywdzonego z powodu zmuszenia go przez drugą stronę lub osobę trzecią do zawarcia małżeństwa⁸³. W związku z tym *de lege lata* uzasadniona jest ściśnijąca wykładnia powyższego przepisu, polegająca na przyjęciu, że nie dotyczy on tych osób, które zawarły małżeństwo pod wpływem groźby. *De lege ferenda* zasadnym jest natomiast postulat dokonania odpowiedniej korekty art. 20 § 2 k.r.o.

Wyżej wspomniano o krzywdzie, która wyrządzona została osobie zmuszonej groźbą do zawarcia małżeństwa. Warto w tym miejscu zasygnalizować, że z uwagi na to, iż groźba może stanowić czyn niedozwolony⁸⁴, nie jest wykluczone powstanie po stronie tej osoby w stosunku do grożącego roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę na podstawie 448 k.c. z powodu naruszenia dobra osobistego, jakim jest w szczególności wolność; nie można też wykluczyć odpowiedzialności odszkodowawczej grożącego za szkodę majątkową doznaną przez osobę zmuszoną do zawarcia małżeństwa.

7. Podsumowanie

- 1) Uwzględniając powszechnie przyjęte na gruncie przepisów o wadach oświadczenia woli rozumienie pojęcia „groźba”, należy uznać, że w rozumieniu art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. groźbą jest zapowiedź wyrządzenia komuś jakiegoś zła, jeżeli żądane oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. nie zostanie złożone.
- 2) Do przesłanek groźby prawnie doniosłej ustawodawca zalicza to, aby groźba miała określoną siłę sprawczą, tj. aby oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. zostało złożone pod jej wpływem. Należy uznać, że oznacza to, iż: a) groźba pozostawała w związku przyczynowym ze złożeniem oświadczenia przez nupturienta (nie chodzi tu jednak o adekwatny związek przyczynowy), a przy tym b) oświadczenie, które nupturient złożył odpowiada treści żądania zawartego w groźbie (w art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. nie mieści się więc przypadek poślubienia B w celu „ucieczki” przed wymuszonym groźbą małżeństwem z A).
- 3) Przesłanką groźby prawnie doniosłej jest też jej bezprawność. Korzystając z dorobku orzecznictwa i nauki ukształtowanego na gruncie art. 87

83 Warto przypomnieć, że zgodnie z art. 21 k.r.o. małżonek, który zawarł małżeństwo w złej wierze, traktowany jest tak, jak małżonek winny rozkładu pożycia małżeńskiego.

84 Zob. w szczeg. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wady*, 155.

k.c. należy stwierdzić, że bezprawne jest grożenie dokonaniem czynu zabronionego przez normę prawną lub dokonaniem czynu sprzecznego z zasadami współżycia społecznego. Nadto, bezprawność groźby występuje także wtedy, gdy groźący zapowiada użycie środka, który nie jest bezprawny, ale wymuszanie w taki sposób zawarcia małżeństwa uchybia zasadom współżycia społecznego.

- 4) Ostatnia przesłanka groźby prawnie doniosłej, określana w nauce jako przesłanka powagi groźby, została wskazana w końcowym fragmencie art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. zaczynającym się od słów „jeżeli z okoliczności wynika (...)”. Ustawodawca skoncentrował się w nim na obawie, której wynikającą z okoliczności możliwość wystąpienia po stronie składającego oświadczenie uznaje za prawnie relewantną. Mianowicie groźba ma być tego rodzaju, aby mogła wywołać u nupturienta obawę, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste. Należy opowiedzieć się za poglądem, że do oceny możliwego stanu obawy osoby zagrożonej należy stosować jedynie kryterium subiektywne. Istotne jest więc to, czy konkretny nupturient, biorąc pod uwagę jego wiek, doświadczenie życiowe, osobowość, wykształcenie, sytuację, w jakiej wystosowano do niego groźbę itd., mógł się obawiać poważnego niebezpieczeństwa osobistego grożącego jemu samemu albo innej osobie, tj. czy uzasadniony jest wniosek, że stan obawy co do możliwości realizacji takiego niebezpieczeństwa mógł w jego umyśle wystąpić. Unieważnienie małżeństwa nie jest więc dopuszczalne, gdy ktoś zawarł małżeństwo pod wpływem groźby spowodowania niebezpieczeństwa osobistego, które nie było w jego ocenie poważne, a więc zawierając niechciane małżeństwo nie okazał (mierzonego miarą subiektywną) „minimum dzielności” i uległ (np. dla „świętego spokoju”) przed perspektywą mało dolegliwego z własnego punktu widzenia zła. Nie jest natomiast wykluczone powołanie się na groźbę, np. wtedy, gdy dla człowieka rozsądnego jest jasne, że groźący nie miał możliwości zrealizowania groźby.
- 5) W art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o. prawnie relewantna jest jedynie możliwość powstania stanu obawy dotyczącego poważnego niebezpieczeństwa osobistego. W celu zapewnienia pełniejszej swobody wyboru współmałżonka byłoby *de lege ferenda* wskazane uwzględnienie w powołanym przepisie także stanu obawy dotyczącego poważnego niebezpieczeństwa majątkowego.
- 6) Rozwiązanie, zgodnie z którym małżeństwo zawarte pod wpływem groźby może być unieważnione także wtedy, gdy drugi małżonek nie był osobą groźącą ani o groźbie osoby trzeciej nie wiedział (ani też dowiedzieć się nie mógł), należy uznać za prawidłowe. Z uwagi na doniosłe skutki zawarcia małżeństwa, zasada autonomii woli powinna znaleźć zastosowanie przed zasadą ochrony dobrej wiary.

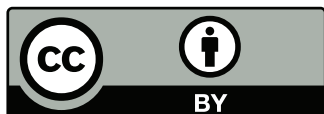
- 7) Definicja złej wiary, zawarta w art. 20 § 2 k.r.o., jest niedostosowana do sytuacji małżonka, który został zmuszony groźbą do zawarcia małżeństwa, gdyż w jej świetle małżonek ten zawarł małżeństwo w złej wierze. W związku z tym należy przyjąć wykładnię ścieśniającą powyższego przepisu, wykluczając z jego zastosowania małżonka, który zawarł małżeństwo pod wpływem groźby. Natomiast *de lege ferenda* należy postulować odpowiednie skorygowanie jego treści.

Bibliografia

- Balwicka-Szczyrba Małgorzata, „O odmiennym uregulowaniu wad oświadczeń woli zawarcia małżeństwa wobec ogólnej regulacji kodeksu cywilnego” *Acta Iuris Stetinensis*, nr 3 (2019): 5-21.
- Bendza Włodzimierz, „Przesłanki normatywne groźby jako wady oświadczenia woli z art. 87 k.c.” *Rejent*, nr 7 (2019): 9-30.
- Borysiak Witold, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński. 163-174. Warszawa: Lexis Nexis, 2014.
- Brzozowski Adam, Wojciech J. Kocot, Elżbieta Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Domański Maciej, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Konrad Osajda. C. H. Beck, 2020, Legalis.
- Ernst Ulrich, Anna Rachwał, Fryderyk Zoll, *Prawo cywilne. Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Gajda Janusz, „Unieważnienie małżeństwa”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. XI, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smyczyński. 152-211. Warszawa: C. H. Beck, 2014.
- Granecki Paweł, Glosa do wyroku SN z dnia 19 marca 2002 r., I CKN 1134/99. *Monitor Prawniczy*, nr 10 (2006): 556-559.
- Gromek Krystyna, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*. Warszawa: C. H. Beck, 2020, Legalis.
- Grzybowski Stefan, „Czynności prawne. Oświadczenie woli. Wadliwość czynności”, [w:] *System prawa cywilnego*, t. 1, *Część ogólna*, red. Stefan Grzybowski. 537-698. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974.
- Gutowski Maciej, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1-449¹*, red. Maciej Gutowski. 874-881. Warszawa: C. H. Beck, 2018.
- Ignatowicz Jerzy, „Legitymacja czynna i bierna w procesie o unieważnienie małżeństwa” (obszerne zmiany i uzupełnienia: Mirosław Nazar), [w:] *Prawo rodzinne*, Jerzy Ignatowicz, Mirosław Nazar. 347-349. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.

- Janas Aleksandra, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna (art. 1-125)*, red. Mariusz Fras, Magdalena Habdas. 826-831. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2018.
- Jedliński Adam, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, red. Andrzej Kidyba. 570-575. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012.
- Jędrejek Grzegorz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*. Wolters Kluwer, Lex/el. 2019.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska Biruta, *Wady oświadczenia woli*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska Biruta, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. Paweł Książak, Małgorzata Pyziak-Szafnicka. 1024-1036. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2014.
- Nazar-Gutowska Katarzyna, *Groźba bezprawna w polskim prawie karnym*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012.
- Piasecki Kazimierz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Kazimierz Piasecki. Warszawa: Lexis Nexis, 2011.
- Pietrzykowski Krzysztof, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1-449¹⁰*, red. Krzysztof Pietrzykowski. 408-409. Warszawa: C. H. Beck, 2020.
- Pietrzykowski Krzysztof, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski. 216-230. Warszawa: C. H. Beck, 2020.
- Pyziak-Szafnicka Małgorzata, „Komentarz do art. 5 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna*, red. Paweł Książak, Małgorzata Pyziak-Szafnicka. 70-124. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2014.
- Radwański Zbigniew, Adam Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*. Warszawa: C. H. Beck, 2019.
- Radwański Zbigniew, „Wady oświadczenia woli”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. II, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Zbigniew Radwański. 379-428. Warszawa: C. H. Beck, 2008.
- Rudnicki Stanisław (aktualizacja Roman Trzaskowski), „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*. Tom. I, *Część Ogólna*, red. Jacek Gudowski, 699-702. Warszawa: Lexis Nexis, 2014.
- Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. Bogusław Dunaj, t. I. Warszawa: Wilga, 1999.
- Smyczyński Tadeusz, „Zawarcie i unieważnienie małżeństwa”, [w:] Tadeusz Smyczyński, Marek Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. 31-76. Warszawa: C. H. Beck, 2020.
- Sobolewski Przemysław, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Konrad Osajda. C. H. Beck, 2021, Legalis.

- Stawarska-Rippel Anna, „Komentarz do art. 15¹ k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Mariusz Fras, Magdalena Habdas. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021, LEX.
- Strugała Radosław, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. 239-242. Warszawa: C. H. Beck, 2019.
- Strzebińczyk Jerzy, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. 237-238. Warszawa: C. H. Beck, 2016.
- Trzaskowski Roman, „Wady oświadczenia woli w perspektywie kodyfikacyjnej” *Studia Prawa Prywatnego*, nr 3 (2008): 8-85.
- Trzaskowski Roman, „Komentarz do art. 87 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna*, cz. 2 (art. 56-125), red. Jacek Gudowski. 678-688. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Wilejczyk Magdalena, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*. Warszawa: C. H. Beck, 2014.
- Wolter Aleksander, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2020.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>